

JOHN DONNE VE ÖLÜM TEMASI

Yrd. Doç. Dr. Nazan TUTAŞ
Ankara Üniversitesi, DTCF
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Bu çalışmada XVII. yüzyılın ünlü İngiliz metafizik şairlerinden olan John Donne'ın şiirlerinde ölümle nasıl hesaplaştığı incelenmektedir. Şairin şiirlerinde ölüm fikrini nasıl yumuşatmaya çalıştığı; ölümün uykudan ya da ayrılıktan daha kötü olmadığına kendini nasıl ikna etmeye çalıştığı irdelenmektedir. Ayrıca, şairin ölümle ilgili korkularını ölüm üzerine şiir yazarak ya da vaaz vererek nasıl yenmeye çalıştığı şiirlerinden alıntılarla örneklenmektedir. Sonuç olarak, ölümün yaşamaktan daha güzel bir şey olduğuna kendini ikna etmek için onu Tanrı ile birleşmesinde nasıl bir araç olarak görmeyi seçtiği irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: John Donne, Metafizik Şiir, 17yy. Şiiri, Ölüm

Abstract

The aim of this paper is to examine how John Donne, one of the greatest metaphysical poets of the 17th century England, is fascinated with the idea of death. It also demonstrates how he attempts to domesticate it by considering every aspect of it; how he tries to convince himself that death is no worse than sleep or parting or dying on the stage. The paper also exemplifies how the poet chooses to write poetry or sermons about death in order to re-channel and neutralize his fears and to minimize death. Finally, the paper reveals how the poet chooses to believe that death is better than living and is a way to be united with God.

Key Words: John Donne, Metaphysical Poetry, 17th Century Poetry, Death

İnsanlık tarihi boyunca ölüm fikri hem düzyazıda hem de şiirde ele alınmıştır. Ölüm, aralarında, başta ünlü İngiliz şair John Donne'ın yer aldığı 17. yüzyıl Metafizik şairlerinin en çok kullandığı tema olmuştur. Çoğu zaman eleştirilmiş, bazen övülmüş, bazı yazarlarca da yüceleştirilmiştir.

John Donne, son dönemlerde yazdığı dinsel içerikli şiirlerinde, nerdeyse bir saplantı halinde ölüm kavramını ve insanın tanrıyla bir olma özlemini işler. Bu şiirlerde günah ve ölümden sonra kurtuluş motiflerine sık rastlanır. Donne ölüme saldırgan bir tavırla, doğrudan seslenir. Eleştirel ve küçümseyici bir tonlama kullanır. Ölümün gizemi onu cezbeder.

Done ölümü kişileştirir ve ona doğrudan seslenir: "Mağrur olma ey ölüm!". Öte yandan, ölüme cevap verme ve kendini savunma fırsatı vermeden onu saldırıları karşısında çaresiz bir varlık olarak gösterir. Ölüm ve insanlık arasındaki ilişkiyi tartışır ve ölümün korkulacak bir olay olmadığına, aksine, sonsuz hayatı bize getirdiği için yüceltilmesi gerektiğine inanarak ona meydan okur.

Donne'in kompleks kişiliği sanatında önemli rol oynar ve bu karmaşık kişilik şiirlerine de yansır. Zekâsı ve bunun sonucu olarak eserleri birbiriyle çoğu zaman çelişen fikirler sergiler. Bu zıt görüşler sanatının büyüleyici özelliğini yansıtır. Bu özellik çok açıkça olmasa da ölüm temasını işlediği şiirlerinde de görülür. Bazı şiirlerinde ölümü küçümser, önemsiz görür, bazılarında ise ölümünden korktuğunu ima eder. Bir şiirinde şöyle der:

Mağrur olma ey ölüm! Kimileri senin için,
Yamandır, dehşetlidir dediler ama öyle değilsin sen. (*Kutsal Sone-X*, 1-2)¹

Başka bir şiirinde ise:

Ölüm, geri alıyorum ve diyorum ki, benim tarafımdan söylenmedi,
Ağızımdan ne kaçtıysa, seni küçümseyen.

Görüldüğü üzere, bu çelişkili anlatım onun tutarsız oluşunun değil, zıtlıkları şiirinde ne kadar başarılı kullandığının bir göstergesidir.

Kutsal Sone-X da “Mağrur olma ey ölüm! Kimileri senin için, /Yamandır, dehşetlidir dediler ama, öyle değilsin” derken bu görüşle ilgili olarak kendisinin de çelişkide olduğunu belirtir. “Kimileri” kelimesinin içinde kendisi de olmuştur zaman zaman, fakat hemen sonraki dizede ölümün gücünü reddeder ve bunun nedenlerini sıralar. Ölümün öldürdüğünü sandığı kişilerin hala yaşadığını, aslında ölmediğini, dolayısıyla ölümün sanıldığı kadar güçlü olmadığını, aksine, Yaratan ile buluşmadan önceki bir geçiş dönemi olduğunu, bir çeşit “uyku” olduğunu vurgular. Ölümün zayıflıklarından söz eder ve ona saygı duymadığını söyler. Kendi başına bir anlam ifade etmediğini belirterek oldukça uzun bir listeyle nelerin esiri olduğunu sıralar:

Alın yazısının, rastlantıların, kralların ve umudunu yitirenlerin;
Zehrin, savaşın, hastalığın yoldaşısın her yerde;
Afyon, ya da büyüler, senin çarpan elin kadar uyutabilir bizleri, (9-11)

Ölümün sadece bazı insanlara mahsus bir cezalandırma olmadığını ve eninde sonunda herkesin maruz kalacağı bir olay olduğunu okuyucuya hatırlatır. Sadece kötüler değil, “içimizden en iyiler bile ölümle tanışacaktır” der. Ölümün “kemikleri dinlendirip, ruhu kurtardığı” için fiziksel ve ruhsal rahatlama sağladığını belirterek ölümden korkanları rahatlatmaya çalışır.

John Donne ölümden korkar aslında ama bu korkusu geleneksel tarzda değildir, çünkü ölümden sonraki hayata inanır ve bu dini inancı ölümle ilgili şüphelerini ve korkularını azaltır. Ölümü mümkün olduğunca her yönüyle ele alarak bu kavramı kendisine yakınlaştırmaya çalışır. Kendisini, ölüme doğru giden sürecini, sevdiği insanın ölümünü ve dünyanın ve evrenin ölümünü irdeler. Ancak zaman zaman ölümle ilgili açıklaması olmayan sorularına cevaplar arar. Bu nedenle oldukça paradoksal bir anlatım seçer. Bu da şiirlerine zenginlik ve çekicilik katar (Oliver, 1999). *Kutsal sone-X*'de ölümden hiç korkmadığını kendine güvenen bir tonla yüzüne vurur ve ona karşı zaferini paradoksal bir anlatımla ilan eder:

¹ Şiirlerin Çevirileri B. Bozkurt (1994) *John Donne: Seçilmiş Şiirler* kitabından alınmıştır.

Kısa bir uykudan sonra, sonsuzluğa uyandığımız gün
Ölüm kalmayacak artık; sen öleceksin ey ölüm. (13-14)

Ölümün yalnızca bir geçiş olduğunu, bir son olmadığını, ölümsüz yeni bir yaşama uyanış olduğunu vurgular. Bu anlamda ölüm artık "ölüm" değil bir oluşumdur. Bu durumda korkulacak bir şey yoktur. Bir sonraki hayatta ölüm artık bir tehdit teşkil etmez. Ölümün kendisi ölü. Bu şiir sonuçta ölümün zayıf ve yetersiz oluşunun bir kutlamasıdır (Carey,1990).

Donne ölümün uykuya eş olduğuna ikna eder kendini. Vaazlarından birinde ölümle uykuyu benzeştirir. "İsa'ya kadar ölüm 'ölüm' olarak adlandırılırdı, ancak İsa'dan sonra ölüme 'uyku' denildi" der. Donne için bu sadece İncilden kaynaklanan dini bir kavram değildir. Ölümün uykuya denk olduğuna kendisi de inanır. Uyku ile ölüm birbiriyle yarışır. Kimi zaman uyku ölüme baskın gelir, kimi zaman ise ölüm uykuya:

Zavallı Ölüm, ne de beni öldürebilirsin.
Uyku ve dinlenme, ki ancak birer taklidindir senin,
Bunca keyif verdiğine göre, kim bilir ne tatlısındır sen; (*Kutsal Sone-X*, 4-6)

Doğumdan önceki aşamadan bu dünyaya geçişi, ölümden hayata geçiş olarak nitelendirir. Ölümden sonraki süreci ise "derin uyku" olarak görür. Bir vaazında "ölüm uykudur, depremin bile uyandıramayacağı kadar derin bir uyku" der. John Donne hastalık yada uyku sırasında ölmekten ve tıpkı doğumunun fark edilmediği gibi aynı şekilde ölümünün de fark edilemeyeceği düşüncesinden korkar (Pahn,2000).

Uyku ve ölüm eşitliğini *Kadının Sadakati* şiirinde de vurgular.

Gerçek evlilikleri nasıl gerçek ölümler çözerse,
Evliliğin tıpkısı olan aşıklar sözleşmesi de,
Ölümün eşi uyku gelip onu bozana dek bağlar mı sence? (8-10)

Vaazlarından birinde "Ölüm yatağı mezar kadar sessiz" diyerek uykuyu ölüme, yatağı ise mezara benzetir.

Donne için sevgiliden ayrılmak da ölüm kadar acıdır. *Son Nefes* şiirinde ayrılığı ölümle eş tutar. Ancak kısa süreli ayrılıklardan yanadır:

Git; ve eğer bu kelime tam öldürmediyse seni,
Git de bana, ve rahatlat beni ölümle;
Öldürdüysen eğer, söylediğim söz beni de etkilesin,
Ve hak ettiği cezayı versin bir katile.
Meğer ki çok geç olsun beni öldürmek için zaten,
Gitmekle ve demekle zaten çifte ölüysem ben. (7-12)

Sevgilisinden ayrılmak zorunda kalmanın kendisi için bir ölüm olduğunu söyler. Ona git demekle de zaten iki defa ölmüş olduğunu belirtir. *Vasiyet* şiirinde de "Son ölüşümde (ki sevgilim),/Senden her ayrılışında ölürüm, inan" (1-2) der. Başka bir şiirinde ise şunları söyler:

Canım sevdiğim, gitmemin nedeni
Senden bezmiş olmam değil,

.....

Ama mademki
Ölüm kaçınılmaz sonunda,
İyisini kendimi
Şakadan alıştırıyım dedim ölüme. (Türkü, 5-8)

Karısı Anne'in ölümü Donne'in şiirlerinde ölümü daha detaylı irdelemesine sebep olmuştur. *Kutsal Sone XVII*, tamamıyla karısının anısına ithafen yazılmıştır. Bu şiirinde de ölümü dünya ve sonsuz hayat arasında bir geçiş aşaması olarak görür. Karısının yokluğu acı çekmesi için bir neden değildir çünkü onun ölümüyle dünyevi bağlantılarından arınmış ve böylece kendini ve düşüncelerini tamamen Tanrıya adanması mümkün olmuştur. Donne'in karısının ölümünden dolayı kendisini bu tip düşüncelerle teselli etme çabası pek işe yaramaz ve şiirini Tanrıya karşı bir sitemle bitirir. Karısını kaybetmenin acısı ağır basar (Oliver, 1999).

Ölümden sonra diriliş ve Kıyamet günü ile ilgili düşünceleri kutsal sonelerine ve vaazlarına konu olmuştur. *Kutsal Sone-VI* da "oyununun son sahnesine" eriştiğini söyler. O son günün dehşetini, korkusunu yaşar. *Kutsal Sone-VII* de Kıyamet Gününün ertelenmesini diler.

Bırak uyusunlar Tanrım, ve ben bir süre yas tutayım;
Çünkü, eğer günahlarım bunların hepsinden fazlaysa,
Senin inayetine sığınmak için çok geç kalmış olacağım,
Bir kere oraya geldikten sonra;...(9-12)

Bu erteleme ona günahlarını affettirmek için zaman kazandıracaktır. Ancak yine de endişelidir. Günahlarından kendisi sorumludur ama kurtuluşu, affedilmesi onun elinde değildir. Günahlarından dolayı affedileceğinden emin değildir. Ancak diğer yandan, zamanın çabuk geçmesini ve kıyamet gününden önce yaşayan son nesil olmayı diler, çünkü o zaman ölmesine ve gömülmesine gerek kalmayacak ve böylece vücudu ruhundan ayrılmak zorunda kalmayacak, çürüyüp yok olmadan Tanrıya ulaşacaktır:

Yuvarlak yeryüzünün hayali köşelerinde öttürün
Borularınızı, ey Melekler, ve kalkın, kalkın
Ölümden, yeryüzüne dağılmış bedenlerinize geri dönün,
Ey siz sayısız, sonsuz ruhlar,...(*Kutsal Sone-VII*, 1-4)

Öldükten sonra yok olma ve bir maddeye dönüşme fikri Donne'a hitap etmez. Öldükten sonra da canlı kaldığı ve vücudunu terk etmek zorunda kalmadığı müddetçe ölüme karşı değildir.

Sakin bozmasın kefenimi sarmaya gelecek kişi,
Anlamaya çalışmasın,
Kolumun üstünde taç gibi duran saç çelengini;
O gize, o simgeye kimse dokunmasın.
O benim dıştaki ruhum çünkü; ve öteki,

Gökyüzüne gittiğinde, onu yerine naip atayacak,
Bedenden geriye kalanı, yani vilayetlerini,
Korusun, çürümesini önlesin diye, ona bakacak. (Cenaze,1-8)

Kendisini sevmeyen ama cenazesine bir tutam saç gönderen kadının aşkının ölümünden sonra bile onu koruyup saklayacağını vurguluyor.

Şiirlerinde görülen tüm özellikler; yani şaşırtıcı zekası, paradoksları, derin bilgisi ve çarpıcı benzetmeleri vaazlarında da görülür. Ölümünden sonra, yüz altmış vaazının metni yayınlanır. Earnest Hemingway "*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*" romanının adını bu vaazlardan birinden alır. Donne ölüm çanından söz ederken bu vaazında şöyle der: "Hiçbir insan tek başına bir ada değildir. Dünyanın bir parçasıdır herkes... Herhangi bir insanın ölümü benden bir şeyler eksiltir, çünkü iç içeyim tüm insanlıkla. Onun için hiç öğrenmeye kalkma çanın kimin için çaldığını: senin için çalıyor çan!" (Urgan, 1986:197).

Hastalığı ölüme 'giriş' olarak görür. Sık sık ciddi hastalıklar geçirdiği sıralarda öleceğini düşünür.

Arkamda umutsuzluğun, önümdeyse ölümün dehşeti duruyor;
Güçsüz bedenime gelince, o da gün be gün eriyor,
Cehenneme sürükleniyor; ağır basan günahlarının yüküyle.

(*Kutsal Sone-I, 6-8*)

Bu yüzden "ölüme kendisini alıştırmak" için yeterince zamanı olmuştur (Carey, 1990b: 202). Bu dönemlerinde yazdığı şiirlerinde ölümden korktuğunu ve Tanrıya sığındığını görüyoruz. Beni yaratan sensin; şimdi çürüyüp gitsin mi eserin? (*Kutsal Sone-I*) diyerek Tanrıdan onu ölüme karşı korumasını diler.

Donne 1631 de hastalanıp ölmeden birkaç gün önce Kral I. Charles'ın huzurunda "*Ölüm Düellosu*" adlı son vaazını verir. Bu vaazda yakında öleceğini sanki kesinlikle bilmişçesine kendi ölümü üzerine başkasının değil de kendisinin söz söylemesi gerekiyormuş gibi konuşur. Donne'in bu ölüm saplantısının nerdeyse sağlıksız bir yanı vardır. "Zindanımın anahtarı elimdedir" diyerek yeri gelince intiharın tek çıkar yol olduğunu savunacak kadar ileri gider. Günahlarından korktuğu için Kıyamet Günü hemen gelse ve onu çürümekten kurtarsa da bunun yine de affedilmesini garanti edemeyeceğini düşünür. Bu yüzden ölümün çabuk olmasını ister. Tıpkı İsa Peygamber gibi kendi ölümünün kontrolünün kendi elinde olmasını diler (Urgan, 1986:197).

Donne yaşamı boyunca hep unutulmaktan korkar. Ölüm de onun için unutulmak demektir. Şiirlerinde ve nesirlerinde ölümü işleyerek bu korkuyu gidermeye çalışır. "Dünya bir tiyatrodur" imgesini kullanarak tiyatral bir tarzda ölmeyi diler. Sahne ölümünü tercih eder. Perdeler kapanınca tekrar ayağa kalkmayı ister. Sahneyi bırakmaya niyeti yoktur.

Donne'in ölüm saplantısının en garip örneği son hastalığı sırasında görülür: Donne kefenine sarılı olarak tabutuna yatıp bir ressama bu durumda iken portresini yaptırır ve bu portreye bakarak can verir (Urgan, 1986:198).

Sonuç olarak, görüldüğü gibi Donne, şiirlerinde ölüm fikrini yumuşatmaya çalışır; ölümün uykudan, ayrılıktan, ya da sahne ölümünden daha kötü olmadığına ikna eder kendini. Ölümle ilgili korkularını, ölüm üzerine şiir yazarak ya da vaaz vererek yenmeye çalışır. Ölümün yaşamaktan daha olumlu bir şey olduğuna kendini ikna etmek için onu Tanrı ile birleşmesinde bir araç olarak görmeyi seçer.

Kaynaklar

- Bozkurt, B. (1994). *John Donne: Seçilmiş Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Carey, J. (1990) *John Donne: Life, Mind and Art*. London: Faber & Faber
- Carey, J. (Ed.) (1990b). *John Donne: A Critical Edition of the Major Works*. Oxford: OUP
- Oliver, A.S. (1999). *Views of Death in Donne's Poetry*. www. luminarium.com
- Pahn, M. (2000). *Donne as a Poet of Death*. www. luminarium.com
- Urgan, M. (1986). *İngiliz Edebiyatı Tarihi-I*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.